

Politika és társadalompsychologia.

Írta: DÉKÁNY ISTVÁN.

Mi sem megszokottabb a sociologia körében, mint évezredekkel ezelőtt idejét múlt társadalmi intézményekkel foglalkozni. Sokszor felhozták már a sociologia bírálói, hogy modern intézményeket a sociologus elemezni nem tud. Spencer úgyszólván kizárólag kezdetleges népekkel foglalkozik és az ő példáján indulva, a modern sociologia e bár érdekes, de mondhatnók, társadalom-embriologiai szempontot helyez meg még mindig előtérbe. Innen van, hogy nem egy sociologus, mint E. WESTERMARCK, aki igen messzeterjedő, ha nem is mindig mélyreható tanulmányokat tesz a társadalmi intézményekről,¹⁾ modern intézmények megítélésében nem képes biztos utat találni. SÍMMEL már eljutott a középkorig, sőt az új kor első századáig is. A czéhszabályok korának szelleméből igen sok érdekes társadalomtudományi mozzanatot jegyzett föl. De a modern társadalmi gazdaságtan és társadalmi politika még mindig nem támaszkodhat a sociologia adataira.

Ennek az állapotnak oka. úgy látszik, másban keresendő, mint eddig véltük. A modern intézmények meg nem érthetők, hogy úgy mondjam, kikristályosodott állapotukban, hanem kutatnunk kell a psychologiai indítékokat, melyek létrehozták. Az ősi intézmények jórészt megíratlan, öntudatlan csoportalkotások, melyek jól és könnyen megérthetők a psychologiai alpból, a közsokásból; a maiak nem. Itt nehezebb a követ-

¹⁾ The origin and development of the moral ideas. Lyndon, 1906. E véleményünket egyetemi előadásaira is alapítjuk. WESTERMARCK iskolája a társadalompsychológiának úgy látszik általában kevés jelentőséget juttat. V. ö. The abuse of the psychological methode of sociology. Clare Market Review VI. 94. 1.

keztetés, esetleg hypothesis alkotás a pszichológiai előzményekből. Az egyénnek, ami a legfontosabb, ma nagyobb érvényesülhetés jut, viszont többoldalú társadalmi hatás közepette működik. Mindakettő, az egyén és a társadalom benne létrehozott hatása, csak szorosabb társadalompsychológiai elemzés révén válhat világossá, A modern sociologianak tehát sokkal nagyobb szüksége a társadalompsychológiai alapvetés, mint a fentemlített embriológus iskolának.

Itt is, mint minden pszichológiai ismeretnek alapja, forrása ténymegállapítás, megfigyelés, ez esetben benső megfigyelés, magunkra eszmélés. Mert csak ezen az úton jutunk tulajdonkeppi pszichológiai ismerethez; a sókat említett kísérleti módszerek csupán correctiv, segédeszköz-szerep jut, mely benső megfigyelés nélkül nem lehet el. Ugyan itt is nagy a kísértés, hogy módszertani egyoldalúságba essünk, értjük a pusztán mechanikus pszichológiai ténystatisztikát, a tanuzási módszer nem mindig használható számbeli adatait. De képzett pszichológiai megfigyelő ritkán rejtőzik a sóciologusban.

Egy SCHÄFFLE, akiben meg lett volna a hajlam és képesség modern intézmények elemzésére, a sociologia fejlődésének nagyon kezdő fokán ír. MARX, aki a gazdasági társadalom kitűnő megfigyelője volt, másrésről erős speculativ elme, aki sokat construal, pszichológiai hypothesiseket is. Követőit viszont conservatívismusuk és gazdasági radicalismusok gyakran visszatartja attól, hogy a régi propaganda-terminológia helyett, mely a maga idejében jó volt, új tényekei megfelelő új fogalmakkal fejezzenek ki.

Másrésről igen érdekes új kísérleteket is találunk modern társadalompsychologusok részéről; így WILLIAM MAC DOUGALI. alapos műve¹⁾ általános culturdescriptív tudománnyá akarja szélesíteni a társadalompsychológiát. »A psychologia ne tekintse egész feladatának a tudat-folyamat introspectiv leírását, hanem munkája csupán bevezető részének. Ily introspectiv leírás, ily tiszta psychologia, sohasem alkothat tudományt, vagyis nem emelkedhet egy magyarázó tudomány színvonalára és egymagában nem lehet nagyfontosságú a társadalomtudományra.«²⁾ Kitézött programjának azonban csak

¹⁾ An introduction to social psychology. London, 1908.

²⁾ I. m. 15. 1.

bevezető részéhez jut, széles culturpsychologia helyett bele-mélyed az ösztönök leírásába, miáltal a mai, főrészen gazdasági és politikai társadalom psychologiai rajzát ismét egy újabb psychologus nemzedék számára elhalasztja.

De épp az eddig megtett munka jelentőssé vált a politikai tudományban uralkodó téves psychologia megdöntésére. A politikai író a leggyakrabban erős intellectualis munkát végzők sorából való. BENTHAM-tól, de korábban esetleg MACCHIAVELLI-től kezdve jellegzetes intellectualismus tükröződik műveikben. Ők azok, akik a társadalom átlagembereit a maguk psyché-jük módjára képzelik és megalkotják a túl intellectualisait politikust mindenki-ben, ami merész és a legvalótlanabb hypothesis. Senkisé is képes más egyén benső psychicumát megismerni. Itt mindig hypothesiseket csinálunk; de sokszor alaptalanul, ami roppant tévedésekre vezet a politikai tudományban. WALLAS igen meggyőző példákban mutatott erre.¹⁾ Tudatos gondolkozás, mérlegelés beleképzelése, inhypothetisálása mások elméjébe, midőn ott csak öntudatlanság, ösztönszerű motívumok vannak, sokszor megtéveszté a törvényhozót. Néhány századdal ezelőtt elfogadott volt az, hogy a társadalom alakulása maga nem egyéb, mint tudatos actus, szerződés. Ma a népképviselői rendszer azon alaptól indiki, hogy a nép oly politikai képességek birtokában van, melyek itéletadásra képesítik bizonyos politikai kérdésben. Hogy M. XIX. században a francia népszavazatok más psychologie tényre engedtek következtetni, köztudomású. A nép, a hypothetikus átlag-politikus sem nem ítél, sem nem hajlandó eszellemi tevékenységet intensive megtenni.

Ez intensiv politikai gondolkodás kevesek számára van fentartva. Sőt a történelemben végighúzódik a kormányzói tak és kormányzók párhuzamossága. A legkorábbi jelenség az *alá- és fölérendeltség* a társadalmi differentiatióban. Mindig különválva látjuk a kormányzók osztályát, melyről a modern sociologia nem szűnik meg hangsúlyozni,²⁾ hogy a befolyá-

¹⁾ Human nature in politics. London, 1908. (291. 1. The politician is still apt to intellectualise impulses.) Különösen 20-5K. 1. Impuls and instinct in politics.

²⁾ SIMMEL: Soziologie der Über- und Unterordnung. 1907. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 24. köt.

solás korántsem oly egyoldalú, mint az uralkodó részéről régebbi politikai elméletek vélték. De még SÍMMEL is, aki iskolázott philosophus gondolkozó, elfogad a sociológiában lehetetlen politikai elméleteket. Készen talál egy ARISTOTELES óta kifejlett elméletet a monarchiáról és nem vizsgálja, hogy ez az egy-uralkodóról szőtt pszichologiai hypothesis társadalompsychologiai szempontból voltaképp lehetetlenség, és sohasem volt valóság,¹⁾ mert a kormányzatban mindig részi vett az *uralkodó környezete*, amely sociologiai szempontból el nem hanyagolható, sőt éppen érdekes. »Az ember az alárendeltség elvéhez, innen indul ki SÍMMEL, kettős viszonyban van bensőleg: egyrésztől *vezettetni akarja magát*, az emberek többsége csak vezetés mellett létezhet, sőt *érezik* is ezt, keresik a magasabb hatalmat, mely magukért való felelősségüket átveszi és óhajtának egy korlátozó, szabályozó szigort, mely védi őket nemcsak kifelé, hanem önmaga ellen is.« -) Ezzel megindul a pszichologiai hypothesis, amelyet úgy vélünk már régebben is kétséggel fogadtunk volna és inkább a munkamegosztásból vezettük volna le hamarosan az uralkodó osztály keletkezését, nem pedig abból, hogy a nép vezettetni »akarja« magát. Már ezáltal is intellectualisáltunk egy ősi olyamatot, amely ma sem pszichologiai tényállás.

»Számталanszor felhozták már, hogy minő kiáltó aránytalanság van egy uralkodónak befolyása (Ein Herrschaft) és a kormányzottak nagy száma között. Ennek magyarázata abban van, hogy az uralkodó összes funkciója kimerül az uralkodásban, míg a közügyeknek az átlag-ember tevékenységénelv csupán csekély részét szenteli«, mondja SÍMMEL.³⁾ E politikai elméletekből átszármazott felfogás magyarázatát SÍMMEL-nek

¹⁾ SCHAFFTE (Bau und Leben 1881. IV. 242. 1.) nem gondol egy személyből induló kormányzó befolyásra. Az »Obrigkeiten« mint tehintélyek szerepelnek.

²⁾ SÍMMEL: i. m. 487. 1.

³⁾ Az ő philosophiai nyelvét, finoman árnyaló műszavait csupán magyaráznunk lehet. SÍMMEL fordításáról le kell mondani mindenkor. »Die Struktur einer Gesellschaft nämlich, in der nur einer herrscht, und die grosse Masse sich beherrschen lässt, hat nur darin ihren normativen Sinn, dass die Masse, d. h. das beherrschte Element nur einen Teil der dazu gehörigen Persönlichkeiten einschliesst, während der Herrscher seine ganze Persönlichkeit in das Verhältnis hineingibt.

el kellett volna hagynia és csupán annyit mondania, hogy a monarcha funkciót voltaképp egy csoport gyakorolja.

Ez a politikai csoport képviseli a politikai gondolkozás tipikus formáit, és a társadalompsychologia, ha a kormányzás psychológiáját kutatja, legcélszerűbben ezekhez fordul. A társadalompsychologia-i megvilágítás sokban hiányzott eddig, „oy a politikai, mint a társadalomtudomány részére, pedig fontosságát hangsúlyozni nem is szükséges. De egyszersmind nehézségeit sem. A psychologus itt nem laboratóriumi anyagot talál; az amerikai psychologisáló sociologusok, – L. WARD a főtekintély ott, – bár kedvező témának találnák, mert könnyen képzelhető e téren új elmélet, voltaképp még ma sem önállók.¹⁾ WALLAS, ki maga évtizedeken át tevékeny politikus volt, némely pontban határozottabb irányt talál, bár nem határozott végpontot, eredményt.-) Megpróbáljuk a társadalomfejlődés utolsó századainak főbb tüneteit elemezni e szempontból.

Hogyan van az, hogy a történelemben inkább szabály, mint kivétel, hogy a kisebbség dönt a többség ügyeiben? A modern Parlamentarismus ritkán látta tudatosan, minő nagy forradalom a históriában a többségi elv. De talán e forradalom nem fejeződött be, hiszen nem látjuk a többség tényleges befolyását tiszta formában. Önként kínálkozik a felelet e problémára, döntő a sanior pars; de minő psychologiai alapon? A sanior pars azonban még nem általános tény, sok helyütt csupán ideál. Itt mégis bizonyos psychologiai sajátosságoknak kell rejleni.

A kormányzás társadalompsychológiája legújabb történelmünkben egy másik felötlő mozzanatra talál: gyakran, igen gyakran a vezető elemek idegenek. Idegenek lehetnek fajban, ethnographiai eredetben, melyre legérdekesebb példa az, hogy néhány ezer angol kormányoz több százmillió indiait; idegenek lehetnek gondolkozásban. De bármelyik esetről van szó, a psychologiai jelleg majdnem azonos, egy *ruling race* jellege, melylyel igen célszerűen megjelölhetjük azt a sajátos psychikai tényét, hogy ha nem is egy nemzeti államba be-

¹⁾ Hogy minő wardszerű még itt a vizsgálat módja és minő kevés tényleges haladás, v. ö. M. M. DAVIS: Psychological interpretation of society. N. Y. 1909. (Columbia Univ. Studies.)^x

²⁾ V. ö. id. műve 5. lej. The method of the political reasoning.

ékelődött, tömör, idegen csoportról van szó; a kormányzatban résztvevő egyének jelleme, pszichikai természete annyira elütő a közösségtől, hogy ezzel szemben mintegy másik fajt alkot. Évezredünk történelméből csupán három század esik hazai dynastiára. Mi sem gyakoribb, mint egy-egy »kalandor«, egy Hódító Vilmos, egy Róbert Károly, egy Napoleon, de a skandináv és balkáni államokban ma is idegen uralkodó-családokat látunk. Ha nem is az egyes egyének fontosak társadalom-pszichológiai szempontból, azt látjuk, hogy az uralkodó környezete hasonlóképp gyakran idegen. Szent Istvántól kezdve történelmünkben különösen gyakori az uralkodó közelében egy hospes-gondolkozás; de ne feledjük, volt idő, midőn a francia királyi udvarban olasz szó hangzott, Olaszországban spanyol és a porosz király teljesen francia környezetben élt. Az uralkodó és tágabb értelemben a kormányzó környezetének szelleme, a ruling race, erre példákat halmozhatunk a történelemből, idegen.

A kormányzó faj sajátos állása voltaképp még sem ethnikai különbségeken alapszik, hanem bizonyos társadalom-pszichológiai törvényeken. E faj különbségek pszichológiai energiák, melyek ugyanúgy működnek, érvényesülhetnek ugyanazon ethnikai közösségbe tartozó egyén vagy kormányzó csoport részéről is. És mégis a társadalom a kormányzó osztályt különálló fajnak érzi éppen, mert amaz energiák oly sajátoszerűek.

Ennek a ténynek a mivoltával igen nehéz speculatiók nélkül foglalkozni. Mégis a race-elmélet e pontját egyszerűnek véljük: *a társadalom fejlődésében az idegen vezető-fajnak azért jut nagy szerep, mert gyakori szükséglet, hogy egy faj képességeit kiegészítse egy másik faj.* Üdvös és rendkívül jelentős szerep jut a faj-tulaj donságok kiegészítésének pl. az indiai kormányzatban, ahol egy ősculturájú és korántsem alsóbbrendű nép százmillióit néhány ezer angol kormányozza. Éles tekintetű historikusok, minő SEELEY ¹⁾, tiltakoztak a közkeletű dogma ellen, mely szerint az angol faj különös kormányzati képességekkel van megáldva. SEKLEY csupán önfegyelmző képességében látja a kérdés megoldását, holott álta-

¹⁾ How we conquered India (The expansion of England, a 1!)7. s köv. 11.)

lánosságban egy tipikus sociologiai tényt láthatunk itt, a faji tulajdonságok kiegészítését.

Hasonlóképp van a ruling race-nál magában egy németi államban. Épp akkor van legnehezebb helyzete a kormánynak – és épp akkor a legszükségesebb a funkciója – »amidőn egyoldalú faji tulajdonságok erős nyilvánulása észlelhető, midőn a társadalom actioja oly krízishez vezet, melyben szükséges a *kívülállók* nyugodt megfontolása, de midőn ugyanez a megfontolás majdnem lehetetlen, vagy nagyon nehéz a társadalommal együttélők részére. Amidőn a francia képzelem már kimerült elméleti államszervek kigondolásában, egy erőskezű és nem theoretisáló administrator támadt Napóleonban, aki nem hordta magával ROUSSEAU-t és a forradalom elméleti ideáljai helyett hús és vérből álló államszerveket teremtett, melyek voltaképp ma is megvannak. És az is kétségtelen, ha Kossuth nem hajlott volna épp úgy, mint az akkori magyar társadalom, érzelmi fellobbanások nyomán pillanatnyi ösztönzések felé, ha egy Széchenyi-szerű társadalomkritikusból lett volna benne egy kevés, úgy nem jutott volna ama kénytelen lemondó vallomáshoz: Nem születtem diplomatának. A ruling-race pszichologiai jellege a társadalom többségétől tehát erősen eltérő.

A kormányzó egyéniségek továbbá általában nem philosophok. Sehol sem követelt Platon az ő Államában nagyobb utópiát, mint midőn philosophusokat, más szóval helyesebben tudósokat, szakembereket óhajt az állam fejéül; sőt mindenütt, azt mondhatnók, »concret szellem« dominál az államfőkben, ami egyszersmind kapcsolatot fejez ki egy lelkiállapottal, mely nem speculativ, nem kedvel elméleti construetiókat és nem is utánoz. Az utánzás megboszulja magát. Szt. István törvényhozása például Karoling-utánzat, mely súlyos szervezetrátságot hagyott maga után. Kisssé önnállótlan, idealista, bár energikus és tudatos céljt követ. Az államfő, mint mondani szokták, nem utánoz, hanem ítél és hajlik, de lehetőleg észrevétlen, avagy, ha észrevéteti magát, úgy parancsol. Mindig egy concret szükségletből, egy concret céljért. A szavazó demokratia mást jelent elméletben, mást a ruling-race nyelvén, a befolyás megtartását de facto, egy önműködőnek látszó »gépezet« mellett is, mely mint a sug-

gestiv vámkok, suggestiójával a mai társadalom-pszichológiai viszonyok mellett szükséges megnyugtató hatással van, és amelyet gépezetnek nem minden ironia nélkül neveznek szél-tében Amerikában.

A kormányzatnak van egy örökös és igen nehezen s kevesek által teljesíthető feladata, a *megfigyelés*, a társadalom concret állapotának megfigyelése. Ez a kérdés egyik leg-kevésbé vitatott pontja. SCHAFFLE már lépten-nyomon kiemeli a kormányzást mint tisztán szellemi functiót, sőt a statisztika és jelentéskérés sajátságos positióját is kiemeli,¹⁾ melyet volta-képp mindenütt a központi hatalom kezdeményezett. De pszichológiai elemzésével nem foglalkozik.²⁾ A kormányzó faj elsőrendű szükségletének mutatkozott már a XVIII. századtól fogva a megfigyelés szervezése, de ennek koránt sem abban a formájában, mint a modern tudományé, a kísérleti megfigyelésben. Midőn azt mondjuk, a kormányzaton lévő egyének sohasem philosophusok, avagy doctrinairek, csak negative világítjuk meg a poblemtát. SPINOZA elve, omnis determinatio negatio, a kezdetnek mégis megfelel, s e kérdésben egy fontos tény hangsúlyozását jelenti: nem ta'áljuk a kormányzó fajban az *általánosítás* képességét, avagy mondjuk, szokását. A generalisálás gondolatbeli belső tevékenységünk általános törvényekhez, természettörvényekhez vezet. Az uralkodó faj ezek jelentőségét nem ismeri, de talán nem is kell ismernie, ha a tényleges állapot természetes állapot.

Általánosítás helyett itt egészen más functiót, más gondolkozásmódot találunk. Ennek a gondolkozásmódnak lényege, hogy nem az általánost, hanem a saját szerűt kutatja. Egy modern történelemelmélet sokat foglalkozott e kérdéssel, és individualisationak³⁾ nevezte el ez utóbbi felfogásmódot.

¹⁾ Bau u. Leben. I. 469. 1. Beobachtung oder Sinnestätigkeit des sozialen Körpers.

²⁾ E téren ő a régi kormányzó elmélet értelmében egyoldalú befolyást lát. Regieren ist Lenken, Umlenken, Einlenken. Még ott is, ahol mint a törvényhozásnál, csak egyik résztvevő (mitentscheidet), a kormány mindenütt az initiativa szerve (IV. 244. 1.).

³⁾ E kifejezés egyoldalú magyarázatokra vezetett és éppen a sociológiában könnyen félre vezethet. Az individualisatio ismeretani értelemben szerepel itt; különböző a specificatiótól, éppen ellentétes a generalisatioval. Az individualisálás elménk functiója, mely épp úgy a saját szerűben keresi a lényegét, mint ahogy mi közönségesen gondolkozni szoktunk a körülöttünk lévő egyénekről: nem hanyagoljuk el, sőt kiemeljük, ami az egyén saját szerűsége, egyénisége.

Tényleg van bizonyos hasonlóság a politikus és historikus gondolkozásában, amire már FREEMAN rámutatott és kétségtelen, hogy a história épp a ruling race szellemi szükségleteiből kifolyólag igen gyakran az uralkodó csoport körében fejlődött.

A sajtószerszítést (vagy ismerettani értelemben egyénítést) néhány példában pszichologiailag közelebből meg kell világítanunk. Képzeld el, forradalom üt ki. El Íveli képzelnünk azt is – sok forradalmat értünk meg az utolsó másfél században – hogy a forradalomnak kidolgozott elmélete volna. TAINE pl. azt mondaná: a forradalom oka az egykamarás rendszer, mert szerinte minden forradalom egykamarás rendszerrel kezdődik és két kamarással végződik. Levezetne tehát az épp beálló forradalom okát egy általános tételből, egy törvényből. Nem így az uralkodó, mint typus, ki sohasem keresne általános okot, mint aminő az egykamarás rendszer, hanem oly okokat, melyek csak egyszer történtek meg, épp ama bizonyos forradalom előtt. Tehát sohasem keres hasonlatokat, hanem megragadja a tényt a maga *egyszeri*, sajtószerszerű voltában. A magyar forradalomban talán legfeltűnőbb lesz egy eddig történelmünkben elő nem állott ok, egyrészt nagy belső, hirtelen átalakulás, felelős ministerium, mely kezdetben nem minden nehézség nélkül működik, s egy heves képzeletű parlament és ugyanekkor Ausztria nagy válsága, a nyugateurópai társadalmi helyzetváltozástól még bonyolódottabbá téve. Mindezek az okok a maguk sajtószersőségükben soha vissza nem térő unicumok, a maguk nemében nem általánosíthatók; épp egyénies, sajtószerszerű színezetük képezi lényegüket. Az uralkodó typus ezekre van tekintettel, a megfigyelési mód, melyet mint pszichologiai tényt látunk nála, az ő sajtója, a kormányzat pszichológiájának specificuma.¹⁾

De a történelmi Individualismus *ismerettani* vizsgálata nem mutatott ez analógián túl egy újabb következményre,

¹⁾ WALLAS tanár határozott pszichologiai magyarázatig (Human nature in politics 8. feje.) nem jut. A természettudományi gondolkozásmód – kész fogalomrendszer és a tények e schemába való mechanikus beleillesztése – ellen hatalmas támadást intéz, de ezzel a szerinte »quantitativ« gondolkozásmóddal szemben a politikus gondolkozásmódját csak »qualitativnak« képes meghatározni.

arra, hogy ezen az alapon a *causalis kapcsolat* felfogása is teljesen átalakul. Elménk tevékenységei között a leggyakoribb és legszükségesebb az okok keresése, de egyszersmind mi sem nehezebb, mint okot helyesen megállapítani. Á tudomány ma igen könnyen csak a skeptikus álláspontig juthat, midőn azt mondja, az ok megállapításával sohasem vagyunk készen, mert vizsgálódásunkban tovább haladva, egyre finomabb és finomabbá teszszük a sorozatot ok és okozat között. A politikus fentrajzolt gondolkozásmódjának erre nincs szüksége, bizonyos ösztönszerű genialitással kell megragadni a tényeket és az okot rögtön megsejteni bonyolult esetben is. Az ok és a neki megfelelő eredmény, az okozat közti kapcsolatot elnagyolt művészi vázlatban kell kijelölnie és ez gyakorlati szempontból teljesen elegendő. Mert ha a láncolat az okok finom sorozatában tág hézagokkal van is megszakítva, mégis mondhatjuk, hogy p. o. a világsi fegyverletétel nehezen érthető meg az orosz interventio nélkül.

A modern természettudomány *causalis* elmélete ily oksági kapcsoló-merészségre nem is vállalkoznék, sőt barbárnak bélyegzi a historikus *causalis* gondolkozásmódját. A múlt században a természettudományi jellegű logikák tiltakozása oly erős volt, hogy a historikus meg sem kísérté sajátságos *causalis* gondolkozását igazolni. Azt kell mondanunk, hogy a hétköznapi gondolkozás valóban nem is irányadó a tudományban; minden gondolkozás nemesíthető és tovább képezendő logikai formájában. De ez, amit a logikus gyakran feledett, kétféle irányban történhet. Midőn az okok kapcsolatát keressük, vagy egy általános okozathoz egy általános okot, vagy egy saját-szerű eredményhez egy saját-szerű okot keresünk. De lehetetlen egy általános törvényből egy saját-szerű okozat levezetése, megmagyarázása.

Doctrinaireknél ellenkezőleg épp ez a gyakori; elméleti sociologus vagy marxista constructiók nyomán induló politikusok ily következtetéseket szoktak vonni. Ma már nem érvelünk úgy, mondja WALLAS,¹⁾ hogy a bolygók körben mozognak, miután a bolygók tökéletesek, a kör pedig tökéletes alak,

¹⁾ E. i. m. 139. 1. egyéb érdekes példák. Minő kézzelfogható lehetetlenséget következtettek pl. a wages-fund theory hívei.

mint a középkorban mondották. De ma is »logikus« demokráta még úgy érvelnek Amerikában, hogy mivel minden ember egyenlő, a közhivatalok váltakozva viselendők. A bolygók tökéletes volta épp oly téves állítmány, mint az emberek egyenlő volta. A természettudósnál épp ehhez hasonló gondolkodás gyakori (a habitual mental furniture). Ugyanezért az uralkodó typus nem is törődik általános törvényekkel, hanem csupán tényekkel a maguk sajátosságában. Nagyon is közlel szemléli a tényeket, azok unicum voltát kénytelen érezni. Egy elvonuló philosophus keresheti a forradalom törvényét, de egy politikus a forradalom közepette cselekedni kénytelen, érezvén ama *helyzet* sajátosságát. Kossuth, midőn előtte egy délszláv küldöttség megjelent, nem vizsgálhatott praecedentst, vagy analógiákat. Bizonyos, hogy *akkor* volt az első magyar felelős pénzügyminister az első nagy általános európai társadalmi forradalomba közlel belevonva. Az a gondolkodásmód, melyet a politikus causalis kapcsolataiban találunk, hasonlít a historikuséhoz, de aligha jellemezhetjük anélkül, hogy pontosabb, bár új terminust ne kelljen választanunk.

Nevezzük mindazon sajátosságú (történeti) előzmények, okok összeségét concret²⁾ tények complexumának, röviden sajátos *helyzetnek*, két concret tény kapcsolatát pedig, minő) az orosz interventio és a világosi capitulatio – hogy az *általános* oksági, causalis kapcsolattól megkülönböztethessük -- *concret relationak*, akkor azt mondhatjuk, hogy a politikus nem általános törvényeket, hanem concret relatiokat keres. Azaz egy concret tény okául nem általános, hanem ugyancsak conerc tényt keres. Bonyolult eseteknél a sajátos »helyzet« egy előző sajátos helyzetben (concret tények complexumában) találja magyarázatát, azaz – nagyon közkeletű formában kifejezve - minden ténynek megvan a *maga* oka. Amilyen egyszerű igazságnak véljük ezt, épp oly ritkán találjuk szükségyszerű és *természetes psychologiai tényként* említve, pedig a ruling race így gondolkodik, ezért nem doctrinaire. A kormányzó

¹⁾ Természettörvényekkel, nem normatív tételekről van szó.

²⁾ A concret szó régi logikai fogalmat fejez ki. Nem teljesen födi a most adott jelentést s csak jobb hiányában használjuk.

typus sajátserűsít (individualisál), midőn az előtte álló tényeket felfogja és megérteni iparkodik; midőn gondolkozik, concret relatiót keres.

Midőn a ruling race meglátja az előtte állóban a sajátserűt, a jellemzőt, két igen közel álló föltevés és szóhasználat szokott eredni ebből. Azt szokták mondani, hogy a »tényeket« látja a maguk »valóságában«. MACCHIAVELLI, aki általában az uralkodó álláspontját rajzolja, így ír a maga módszeréről: »Szándékom hasznos dolgokat írni, s ezért úgy írom le az igazságot, *amint van*, nem pedig mások képzelődését követem; egyes írók köztársaságokat és fejedelemségeket gondoltak ki, olyanokat, amelyeket soha sem nem láthatunk, sem pedig tényleg nem alapítottak. Nagy különbség van ugyanis a közt, ami éppen történik és a közt, aminek lenni kellene. Aki az elsőt elhanyagolja és csak az utóbbi után igazodik, előkészíti bukását sokkal inkább, mint fennmaradását.« Nincsenek morális szabályok az uralkodóra nézve, amennyiben ama morális szabályok általánosítottak és nem alkalmazhatók az illető helyzethez. MACCHIAVELLI századokon át vitatott relativistikus erkölctanának pszichológiai magyarázata voltaképp a kormányzó typus psychéje: sajátserűsít, concret relatiót keres. De bizonyára téves föltevés az, hogy a a játszerűsítés functioja a tényekhez vezet; az, »amint van«, a psychikai functiok közben átalakul számunkra akkor is, ha a sajátserűt, akkor is, ha az általánost elemezzük ki a tényekből.

A másik tévedés könnyen abba az irányba vezethet, hogy az uralkodó typus functioját, szellemi életét is intellectualisaiabbnak képzeljük, mint aminő. Nem hypothetisáljuk bele, hogy a ruling race nagy intellectualis munkát végez, midőn a *helyzet sajátserűségét*, melyet fölismerni kétségkívül nehéz, amely a politikus örökös themája, végig gondolja.¹⁾ A kormányzó typus is ösztönöket örököl, melynek szerepe korántsem megvetendő és nagy munkamegtakarítást jelent a szellemi fejlődésben. De ez ösztönök specificus kormányzati ösztönök.

¹⁾ A fejedelem, 15. fejt. Egy újabb probléma ezek után az, hogyan történik a sajátserű társadalmi helyzet felismerése.

A helyzet, a körülmények nyomásának gyakran nem értelmi megfontolásból, hanem ösztönszerűen engednek és ha megtalálják a concret relatiót, mely új helyzethez vezet, a megváltozott körülmények urai maradhatnak; de nem egyszei átjuk, hogy hajthatatlanok; az uralkodói adaptatio képessége nincs meg bennök, mint a Bourbonokban, kik az összeütkezésekből nem kerülván ki győztesen, positiojukat végleg elvesztették. Minden körülmények között elsórangú problema. a politikai gondolkozás örökös themája, a társadalomfejlődésben beálló új, sajátságos helyzetek végiggondolása. S itt mindig könnyebb doctrinairenak lenni, mint politikusnak.